

การเสริมสร้างศักยภาพเด็ก
และเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท : กรณีศึกษา
บ้านด้ามพร้าว ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี

Children and Youth Potential Enhancement through the
Participation of Community in a Suburban Area :
A Case Study of Ban Dampra in Khamyai Sub-district,
Mueang District
of Ubon Ratchathani Province

ชุตินา จันทร์มณี¹

ชูศักดิ์ สุทธิสา²

อินทรี ซาฮีร์³

¹ นางชุตินา จันทร์มณี นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อินทรี ซาฮีร์ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การวิจัยการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท กรณีศึกษา: บ้านด้ามพรำ ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาให้กลายเป็นเมืองของภาครัฐในบ้านด้ามพรำ ศึกษาสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นเมืองและหาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีนักวิจัยหลักและนักวิจัยชุมชนจำนวน 31 คน ใช้การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและเก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก สันทนากลุ่ม สังเกตแบบมีส่วนร่วม จัดเวที จัดค่าย จัดทำแผนที่ชุมชน การบันทึกเทป จัดบันทึก ถ่ายภาพ และใช้การนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษวิจัยพบว่านโยบายการพัฒนาพื้นที่ชนเมืองให้กลายเป็นเมืองเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ขึ้น กล่าวคือ บ้านด้ามพรำจากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่ชนบทแต่ต่อมาได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญด้านคมนาคม สาธารณูปโภค เทคโนโลยีและการสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นจนเป็นเหตุให้ที่นาส่วนใหญ่ถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์จากชาวนาไปยังนายทุนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นอาหารในชุมชนหายไป นอกจากนี้ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อหลายอย่างของชุมชนก็ได้สูญหายไปด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บ้านด้ามพรำมีสภาพสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ แข่งขัน วัตถุนิยม ใช้เงินเป็นตัวตั้ง มีค่านิยมความทันสมัยฟุ่มเฟือย และบริโภคนิยม

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาเด็กและเยาวชน ได้แก่ ติดโทรทัศน์ ติดมือถือ ติดเกมส์ออนไลน์ มีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน นิยมอาหารจาน

ด่วน เล่นการพนัน ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ยาเสพติด ครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีความเครียด อย่างไรก็ตาม แม้อันดามพร้อมจะมีปัญหาที่หลากหลายแต่ก็ยังมีทุนทางสังคมเหลืออยู่ คือ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา กลุ่มกิจกรรมต่างๆ และวิทยาการความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและเพิ่มศักยภาพของเด็กและเยาวชนได้ จากการศึกษาการร่วมกันของทีมวิจัยโดยนำทุนทางสังคมเดิมของชุมชนผนวกกับเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ได้แนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ดังนี้ 1) การใช้สื่อภาพยนตร์เพื่อสร้างการเรียนรู้ 2) การใช้กระบวนการค่ายสร้างสรรค์ 3) การสนับสนุนการเรียนรู้ตามศักยภาพของบุคคล 4) การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการเรียนรู้ 5) การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ เป็นต้น

คำสำคัญ : การเสริมสร้างศักยภาพ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท การมีส่วนร่วม เด็กและเยาวชน

Abstract

The research aims to study the change of the semi-urban and semi-rural area called Ban Dampra, Khamyai Sub-district, Mueang district of Ubon Ratchathani province caused by the government's urbanization development policy, to investigate the problems of children, youths, and their families under the changing context of the location studied, and to identify the means for developing the potentials of children and youths through the participation of the community. Participatory action research (PAR) carried out by 31 primary and secondary local researchers was employed throughout the study. Data collection was conducted through the examination of related literature and field surveys coupled with the community's and the investigator's fully participation in all provided activities namely in-depth interviews, focus group discussions, observations, public meetings, seminars, community map making, tape recording, memo writings, and photographing. Descriptive writing was used in describing the finding of the study.

The result indicating the urbanization development policy is a key causal factor of the rapid change on local internal space. In fact, Ban Dampra, Khamyai Sub-district, Mueang district of Ubon Ratchathani province used to be rural, but it was later developed and equipped with transportation, infrastructure, technology and modern communication. Land price has subsequently risen that

was the key incentive for farmers to sell their land to capitalists causing substantial loss of community's natural resources, culture, tradition, local wisdoms, and beliefs. This change has therefore directly severely affected the community as shown in the emergence of individualism value, competitiveness, materialism, money-orientation, modernization, extravagance, and consuming passion in the community.

The above-mentioned change has caused a lot of problems to children and youths which included the addiction of television, mobile phones, online games, sexual relationship, fast-food, gambling, alcohol, cigarette smoking, and drugs. Lack of warmth in families and full of stress have also occurred. However, despite encountering such critical problems, the community still has social capital that is cultures and traditions, local wisdoms, activity groups, and current knowledge that are possibly employed to solve the problems and to strengthen the potential of children and youths. Through the cooperative effort of the investigator team and the integration of social capital and modern communication technology, several means appropriate to children and youths potential construction have been obtained as follows: 1) use of movies for learning purpose, 2) use of processes in the '*Camp of Creativity*' constructed, 3) promotion of individual difference learning approach, 4) provision of cultural and traditional activities and local wisdoms for learning, and 5) use of the community learning resources.

Key words : Potential Enhancement, Children and Youth,
Participation, Suburban Area

บทนำ

จากสภาพสังคมปัจจุบันที่ถูกรุกคืบจากการพัฒนาแบบความทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทะลักเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างรวดเร็วในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้ตั้งตัวและตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ ขึ้นมากมายในชุมชน ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม อาทิ การหย่าร้าง การกระทำความรุนแรงต่อกัน ภาระหนี้สิน ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง เด็กและเยาวชนจึงเป็นหนึ่งในเหยื่อของการพัฒนาดังกล่าว

จากการศึกษาแนวคิดการเป็นเมือง(Urbanization) พบว่าการเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ที่ดินและแรงงานถูกซื้อขายเพื่อนำไปใช้ในการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม มีการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ถนน หนทางและเทคโนโลยีเพื่อรองรับระบบการผลิตสินค้าภาคอุตสาหกรรมและการกระจายสินค้าไปยังนอกเมือง (ปรีชา คุวินทร์พันธ์. 2545) การพัฒนาที่เน้นภาคอุตสาหกรรมทำให้คนต้องอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองอันเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนส่งผลให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอลง เด็กจึงตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาดังกล่าว (จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. 2550) ส่งผลให้เด็กและเยาวชนมีปัญหาทั้งทางด้านสุขภาพกาย จิตใจ จิตวิญญาณและสังคม เกาะติดกระแสบริโภคนิยม ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย ติดสื่อบันเทิงสมัยใหม่และถูกโอบล้อมด้วยพื้นที่เสื่อมซึ่งมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีความรุนแรงมากขึ้น (อมรวิเศษ นาครทรรพ. 2546) และจากการศึกษาแนวคิดพื้นที่ทางสังคม (Social Space) พบว่าการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงกายภาพหากแต่เกี่ยวพันกับอีก 2 พื้นที่ คือ ความคิดและสังคมด้วย (ชยันต์ วรรณระภูติ. 2549) ในขณะเดียวกัน จากการศึกษาแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) พบว่าแต่ละชุมชนล้วนมีทุนทางสังคมในมิติต่างๆ ได้แก่

วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ความร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคี ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. 2548) ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านั้นจะทำให้เกิดพลังทางสังคม (Social Energy) ที่ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัว เจริญ ต่อต้านและขัดขืนการถูกรอบงำจากภายนอก (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2544) นอกจากนี้ จากการศึกษาแนวคิดเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) พบว่า Gibson (อ้างใน คงกฤษ อุกแผ่นดิน. 2548) ได้เสนอแนะกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยการค้นพบสภาพความเป็นจริงและยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยการทบทวน มองย้อนและการทำความเข้าใจกับปัญหา เพื่อประเมินและวิเคราะห์ปัญหาในแง่ มุมต่างๆ ให้มีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดมากขึ้นเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจเลือกวิถีปฏิบัติ การที่เหมาะสมซึ่งหลังจากบรรลุผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาลแล้ว มนุษย์ก็จะคงไว้ ซึ่งการปฏิบัติการณ์อื่นๆ เพื่อให้มนุษย์มีความสามารถในการควบคุมและจัดการ ชีวิตของตนเอง

บ้านด้ามพร้า เป็นเพียงกรณีศึกษาหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบ จากการเป็นเมืองและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ได้ทำให้เกิดปัญหาเด็ก เยาวชน และครอบครัวตามมา ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าว นักวิจัยจึงได้ร่วมกับชุมชนทำ วิจัยครั้งนี้ขึ้นเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนา ให้เป็นเมือง ศึกษาสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวและหาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มตัวอย่าง คือ เด็กและเยาวชนที่มีอายุ 10-18 ปี และครอบครัว

วิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีนักวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชน จำนวน 31 คน มีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลมือสอง หรือทุติยภูมิ โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบ้านด้ามพร้าว การค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน แนวคิดการเป็นเมือง ทูทางสังคมและการเสริมสร้างพลังอำนาจทั้งจากห้องสมุด เว็บไซต์ วิทยานิพนธ์และวารสาร และบทความต่างๆเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับใช้วางแผนในการดำเนินงานวิจัยต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิหรือข้อมูลจากสนาม (Field Study) เป็นการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยคนในพื้นที่เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลและมีนักวิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ใช้วิธีการเก็บข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก สทนากลุ่ม ทำแผนที่ชุมชน จัดเวที การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และจัดค่ายเด็กและเยาวชน ส่วนข้อมูลที่เก็บ ได้แก่ ข้อมูลบริบทชุมชน ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชน และครอบครัว ข้อมูลทุนทางสังคม และข้อมูลศักยภาพของเด็กและเยาวชน เป็นต้น

3. การเตรียมการและเตรียมชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจโครงการและหาอาสาสมัคร จัดอบรมทำเครื่องมือและเก็บข้อมูล ทีมวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เรียบเรียงและจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบข้อมูล

4. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยได้จัดประชุมที่วิจัยเพื่อร่วมกันการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้แนวคิดที่นักวิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ตีความและสังเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้น ได้นำข้อมูลมาเขียนเรียบเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์

5. การทดลองปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพของเด็กและเยาวชน โดยการนำเอาข้อมูลผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วมาออกแบบกิจกรรมโดยเน้นการนำทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้ในการปฏิบัติการโดยให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมค่ายสร้างสรรค์ การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญามาสร้างการเรียนรู้ ใช้การดูหนังมาสร้างการเรียนรู้ การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ เช่น กีฬา ดนตรี ร้อง

เพลง ฟ้อนรำ การทำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ และการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้ โดยระหว่างทดลองปฏิบัติการ ทีมวิจัยได้มีการสรุปบทเรียนหลังจากทำกิจกรรมทุกครั้งเพื่อนำบทเรียนไปใช้ในการทำกิจกรรมต่อไป

6. นำเสนอผลการวิจัยและจัดเวทีแสดงศักยภาพของเด็กและเยาวชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับเด็กและเยาวชนได้แสดงออกโดยมีผู้ปกครอง เด็กและเยาวชน สมาชิกในชุมชน กลุ่ม องค์กรและหน่วยงานในพื้นที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย และสรุป ประเมินผลและเขียนรายงานวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย

1. ด้านการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

1.1 ด้านกายภาพ ในปี 2542 การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นกับบ้านด้ามพร้าวเนื่องจากนโยบายการขยายถนนขงากรจากสองช่องทางเป็นสี่ช่องทาง มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการสื่อสารให้ทันสมัยทัดเทียมกับตัวเมืองอุบลราชธานี ทำให้ความเจริญทะลักเข้าสู่บ้านด้ามพร้าวอย่างรวดเร็ว ที่ดินมีราคาแพงมากขึ้นจึงเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรขายที่ดินทำกินทำให้ที่ดินและที่นาถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ไปเป็นของนายทุนเกือบทั้งหมด ชุมชนดั้งเดิมต้องย้ายบ้านเรือนออกไปอาศัยที่อื่นเนื่องจากไม่มีที่ทำกินในหมู่บ้านแล้วทำให้เหลือชุมชนเดิมอยู่เพียง 63 ครัวเรือน จากจำนวน 811 ครัวเรือน การเข้ามาอยู่ของคนภายนอกจำนวนมากทำให้บ้านด้ามพร้าวมีความหนาแน่นและแออัดมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พบว่าการถมดินเพื่อสร้างบ้านจัดสรร หอพัก โรงแรม รีสอร์ทท บริษัทรถยนต์ และบางส่วนได้ถมลงในบริเวณที่เคยเป็นคลองน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในเวลาฝนตกหนักส่งผลให้เกษตรกรที่มีที่นาติดกับรีสอร์ทหรือบ้านจัดสรรไม่สามารถใช้ที่นาปลูกข้าวได้

1.2 ด้านความคิด การที่บ้านด้ามพร้าวมีความเจริญและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อหลายอย่างสูญหายไป ส่วน

ที่ยังเหลืออยู่ก็ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกค่อนข้างมาก ดังเช่น กรณีป่าดอนปู่ตา พบว่าป่าปู่ตาถูกแผ้วถางและต้นไม้ใหญ่ถูกตัดลงจำนวนมาก เพื่อใช้พื้นที่สร้างอาคารประชุมและโรงเพาะเห็ด ส่วนพิธีไหว้ปู่ตาก็แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ มีการนำเอาการแสดงหมอลำซึ่งที่น้น้อย ห่มน้อยไปแสดงในพิธีไหว้ปู่ตา การ बनบานจากเดิมที่เคยขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลมาเป็นการขอให้หายที่ตินได้ ให้อภัยให้คำขานดี ให้ร่ำรวยขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อและความคิดดังกล่าวเนื่องมาจากชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่ได้ยึดอาชีพรักษาเหมือนในอดีตอีกต่อไป หากแต่มีอาชีพรับจ้าง รับราชการและค้าขายจึงทำให้การพึ่งพิงปู่ตาเปลี่ยนไปตามบริบทที่เปลี่ยนไปด้วยส่งผลให้ป่าปู่ตาถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้า

1.3 ด้านสังคม วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป จากการเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนตลอดจนเป็นสถานที่วิ่งเล่นของเด็กได้ถูกแทนที่ด้วยพื้นที่สมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ ดาวเทียม เกมสออนไลน์ และอินเทอร์เน็ต ทำให้เด็กและเยาวชนมีโลกส่วนตัวมากขึ้น เด็กจึงไม่มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านประกอบกับการเข้าไปเรียนโรงเรียนในเมืองทำให้เด็กไม่รู้จักกันเพราะเรียนอยู่คนละสถาบัน นอกจากนี้ การมีห้างสรรพสินค้าในตำบลขนาดใหญ่และตำบลใกล้เคียงทำให้เด็กและเยาวชนใช้พื้นที่ห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งนัดพบ พักผ่อน และสนทนา การรับสื่อต่างๆที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เด็กและเยาวชนรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศทั้งการกินอยู่และการแต่งกาย ขณะที่ พ่อแม่ ก็ต่างมุ่งหน้าประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเนื่องจากแหล่งอาหารของชุมชนในปัจจุบัน คือ ตลาดที่ต้องใช้เงินซื้อทุกอย่าง การซื้ออาหารสำเร็จจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้ปกครองนิยมใช้เพราะประหยัดและสะดวกสบายกว่าทำให้ชุมชนต้องพึ่งพิงแหล่งอาหารจากภายนอกเป็นหลัก

จากสภาวะบีบรัดตัวทางเศรษฐกิจทำให้บ้านด้ามพร้าวมีสภาพสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ มีความเป็นปัจเจกสูง ไม่มีความไว้วางใจกัน เห็นเงินเป็นตัวตั้ง การ

ทำกิจกรรมมีคนเข้าร่วมน้อยเนื่องจากชุมชนมีทางเลือกอื่นจึงไม่ให้ความสนใจอีก ทั้งชุมชนก็มีเวลาว่างไม่มากนัก นอกจากนี้ การติดต่อประสานงานระหว่างผู้คนมีความเป็นทางการสูง การประกาศผ่านหอกระจายข่าวได้รับความสนใจน้อยกว่าการส่งจดหมายเชิญอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

2. ด้านสถานการณ์ปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัว

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง พ่อแม่ต้องทำงานหาเงินเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว เงินจึงกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ทุกครัวเรือนต่างมุ่งหน้าหากันอย่างขมขื่น จนไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลลูกหลานอย่างเพียงพอท่ามกลางสภาพสังคมโดยรวมของประเทศที่ยิ่งเลวร้ายเพิ่มขึ้นทุกวันไม่ว่าจะเป็นสื่อลามก เกมส่นันออนไลน์ การกระทำความรุนแรงต่อกัน การโฆษณาอมเมตตลอดจนภาพยนตร์ที่นำไปสู่การเลียนแบบพฤติกรรมไม่ดีต่างๆที่มีอยู่อย่างกลาดเกลื่อน พ่อแม่กลับไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่ ปลูกฝัง อบรม และสั่งสอนลูก ขณะที่เด็กและเยาวชนบางคนก็ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่เนื่องจากพ่อแม่หย่าร้างและแยกทางกัน เด็กและเยาวชนจึงต้องอาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ที่มีวัยต่างกันมาก ไม่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีจึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยและมักถูกหลอก จากสาเหตุข้างต้นที่กล่าวมาได้ก่อให้เกิดปัญหาเด็กและเยาวชนในบ้านด้ามพร้าวตามมาดังนี้ ติดสื่อโทรทัศน์ ติดโทรศัพท์มือถือ ติดเกมส์และอินเทอร์เน็ต มีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน กินอาหารจานด่วน การเล่นเกม ดื่มสุราและสูบบุหรี่ มีความเครียด ขาดความอบอุ่น และยาเสพติด เป็นต้น

3. ด้านแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ก่อนการปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชน นักวิจัยร่วมกับทีมวิจัยชุมชนได้ทำการศึกษาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งจากการศึกษา

พบว่าในบ้านด้ามพร้าวมีทุนทางสังคมด้วยกัน 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นทุนดั้งเดิมของชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และความเชื่อ อาทิเช่น การไหว้ปู่ตา บุญพะเวท บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา และบุญออกพรรษา มีหมอปราหมณ์ ผญา การทำพานบายศรีสู่ขวัญ ส่วนทุนทางสังคมประเภทที่ 2 เป็นทุนที่เกิดขึ้นมาใหม่ คือ เทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ ประกอบด้วย บุคลากรที่มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศ ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ส่วนความรู้ด้านช่าง ได้แก่ ช่างซ่อมรถยนต์ ช่างก่อสร้าง ช่างเสริมสวย ฯลฯ ความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ความรู้ด้านสื่อ เนื่องจากมีสื่อมวลชนที่มีประสบการณ์เป็นผู้จัดรายการวิทยุและโทรทัศน์อาศัยอยู่ในชุมชน และความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ เนื่องจากมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลตลอดจนมีแพทย์ พยาบาล หมอนวดแผนไทยอยู่ในพื้นที่ด้วย

นอกจากนี้ บ้านด้ามพร้ายังมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสตรีบ้านด้ามพร้าว กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนประปา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มเยาวชน และ กลุ่มมิตรร่วมใจ อีกทั้งยังมีสถานที่สำคัญในบ้านด้ามพร้าว ได้แก่ วัดด้ามพร้าว โรงเรียนด้ามพร้าว โรงเรียนศรีศาสนวิทยา ศูนย์เด็กเล็กไอทีเฉลิมพระเกียรติฯ (ด้ามพร้าว) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สวนสุขภาพบ้านด้ามพร้าว สถานธรรมผู้จื้อ ศาลาสร้างสุขตำบลขามใหญ่ หรือศูนย์บริการแบบมีส่วนร่วม และสถานีตำรวจชุมชนตำบลขามใหญ่ เป็นต้น

นักวิจัยและทีมวิจัยชุมชนจึงได้นำทุนทางสังคมดังกล่าวมาออกแบบกิจกรรมและทดลองปฏิบัติการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชน ทำให้ได้แนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทด้วยกัน 5 แนวทาง ดังนี้

(1) การใช้สื่อภาพยนตร์เพื่อสร้างการเรียนรู้ โดยการให้เด็กดูคลิปกุหนึ่งสั้น หรือภาพยนตร์ที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและให้ข้อคิด พบว่า

กิจกรรมดังกล่าวได้รับการตอบรับจากเด็กและเยาวชนในระดับดีมาก ทุกคนให้ความสนใจและตั้งใจดูมาก ข้อค้นพบที่ได้ คือ ผู้ใหญ่จะต้องนั่งดูหนัง กับเด็กด้วย และหลังจากดูหนังเสร็จต้องมีการชวนพูด ชวนคุย ชวนคิดเพื่อให้เด็กรู้จักการวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของตัวละครและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากพวกเขาทำตัวเหมือนตัวละครเพื่อให้เด็กรู้เท่าทันสื่อ

(2) การใช้กระบวนการค่ายสร้างสรรค์ เป็นการออกแบบกิจกรรมค่ายโดยวิทยากรที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านเด็กมาก่อนและเน้นให้เด็กเข้ามีส่วนร่วมและความสนุกสนานผ่านเกมส์ ศิลปะ เพลง การแสดงออก ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อสรุปว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีต้องมีความสนุกด้วย ไม่เคร่งเครียด กดดัน มีอิสระ และไม่ตั้งใจให้เกิดผลสำเร็จจนเกินไปหากแต่ใช้บรรยากาศไปยั้งเป้าหมาย เด็กและเยาวชนจะรู้สึกผ่อนคลาย มีชีวิตชีวา และค้นพบพลัง นอกจากนี้ การสร้างบรรยากาศความไว้วางใจ เป็นมิตร เป็นพวกเดียวกัน ไม่ตำหนิ ให้อิสระ ไม่กักขังความคิดและการกระทำจะทำเด็กและเยาวชนเรียนรู้ได้ตีรวมทั้งทำให้ค้นพบว่าเด็กและเยาวชนทุกคนมีศักยภาพในตนเองหากได้รับโอกาสให้แสดงออก

(3) การสนับสนุนการเรียนรู้ตามศักยภาพของบุคคล จากการศึกษาปฏิบัติการณ์ร่วมกันพบว่าเด็กและเยาวชนบ้านด้ามพร้าวมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ได้แก่ ด้านดนตรี ด้านกีฬา ด้านการแสดง ด้านวิชาการ ด้านศิลปะ เป็นต้น ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมสำหรับเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนจึงแตกต่างกันไปตามศักยภาพของแต่ละกลุ่ม ได้มีการสนับสนุนให้เด็กฝึกซ้อมดนตรี สร้างพื้นที่สำหรับเล่นกีฬา การฝึกฟ้อนรำ และการทำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ซึ่งพบว่าเด็กและเยาวชนต่างเรียนรู้อย่างมีความสุข มีความเอาใจใส่ในกิจกรรมที่พวกเขาสนใจและต้องการการสนับสนุนให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

(4) การใช้วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าบ้านด้ามพร้าวมีทุนทางสังคมด้านวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่ยังคงเหลืออยู่ในชุมชนไม่มากนัก ได้แก่ บุญผะเหวด การทำพานบายศรีสู่ขวัญ และการไหว้ปู่ตา ซึ่ง

หากชุมชนไม่มีการอนุรักษ์ไว้ อาจทำให้สูญหายไปเหมือนภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ดังนั้น ทีมวิจัยจึงได้จัดกิจกรรมการทำพานบายศรีสู่ขวัญให้แก่เด็กและเยาวชนและทีมวิจัย นอกจากนี้ ได้จัดกิจกรรมพากลุ่มเด็กและเยาวชนเข้าร่วมพิธีไหว้ปู่ตาเนื่องจาก เด็กๆไม่เคยเข้าร่วมพิธีกรรมนี้มาก่อนซึ่งจากการเข้าร่วมทำให้เด็กได้รู้จักปู่ตาและ เห็นความสำคัญของปู่ตา

(5) การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน บ้านด้ามพรำมีแหล่งเรียนรู้ที่สามารถนำมาใช้สร้างการเรียนรู้ คือ กลุ่มอาชีพ ศาลาสร้างสุข และสถานธรรมผู้จ้อ ทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกทำสิ่งประดิษฐ์กับกลุ่มสตรีด้ามพรำ เข้าร่วมกิจกรรมค่ายคุณธรรมกับทางสถานธรรม ส่วนศาลาสร้างสุขซึ่งสนับสนุนโดยเทศบาลนั้นมีห้องฝึกซ้อมดนตรีและเครื่องดนตรีสากลสำหรับบริการให้เด็กและเยาวชนฝึกซ้อมแต่เนื่องจากศาลาสร้างสุขมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมจึงทำให้เครื่องดนตรีเสียหายและอยู่ในระหว่างการส่งซ่อม แต่ในโอกาสต่อไปศาลาสร้างสุขจะเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งหนึ่งที่เด็กและเยาวชนสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ระหว่างการดำเนินงานวิจัย นักวิจัยได้เชื่อมประสานการทำงานกับกลุ่มองค์กร หน่วยงานต่างๆ ทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลจากความพยายามดังกล่าว ก่อให้เกิดผลลัพธ์ ดังนี้

1. เทศบาลตำบลขามใหญ่มีนโยบายให้การสนับสนุนแผนกิจกรรมเด็กและเยาวชนในปี 2555 ด้วยงบประมาณที่เพิ่มมากขึ้นจากเดิม 20,000 บาทเป็น 40,000 บาท ตามที่กลุ่มเด็กและเยาวชนเสนอขอรับการสนับสนุน อีกทั้งในส่วน of เทศบาลก็ยินดีสนับสนุนอุปกรณ์กีฬาสำหรับเด็กและเยาวชนด้วย

2. ศาลาสร้างสุขเป็นกลไกหนึ่งของชุมชนที่มีนโยบายพัฒนาเด็กและเยาวชนของตำบลขามใหญ่โดยการสนับสนุนของเทศบาลตำบลขามใหญ่ ทำให้เด็กและเยาวชนสามารถเข้าไปใช้เครื่องดนตรีและอุปกรณ์ในการออกกำลังกายได้

3. กลุ่มสตรีบ้านด้ามพร้าวเปิดรับกลุ่มเด็กและเยาวชนให้เข้าไปเรียนรู้และหารายได้เสริมจากการทำของที่ระลึก และสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทำให้เด็กและเยาวชนที่ต้องการพัฒนาศักยภาพด้านนี้มีพื้นที่ในการเรียนรู้ต่อไป

4. สถานธรรมผู้จื่อ เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนกลุ่มเด็กและเยาวชนมาอย่างต่อเนื่องซึ่งเด็กและเยาวชนก็ได้เข้าไปร่วมกิจกรรมของสถานธรรม นอกจากนี้ สถานธรรมเองก็มีโครงการค่ายเด็กและเยาวชนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน

การอภิปรายผล

1. การออกแบบกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนอื่น ได้ช่วยเหลือและแบ่งปันให้คนอื่น ได้ระบายความทุกข์ ได้เล่าความสุขให้คนอื่นฟังทั้งผ่านภาพวาด งานเขียน การแสดงละครและการร้องเพลง ทำให้เด็กและเยาวชนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม มีเสียงหัวเราะ มีความหวัง มีมิตรภาพ มีจิตอาสา และได้ค้นพบศักยภาพของตนเองทำให้มีเป้าหมายในชีวิตซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นพลังอำนาจของเด็กและเยาวชนที่จะช่วยให้เด็กและเยาวชนสามารถควบคุมตนเองได้ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Rappaport และ Gibson (อ้างใน คงกฤษ ถูกแผน. 2548)

2. การสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้จัดกิจกรรม (Subject) ด้วยตนเองแทนการเป็นเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรม (Object) ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพื้นที่เล่นกีฬา กิจกรรมพี่ชวนน้องเล่น ฝึกซ้อมดนตรี ฝึกซ้อมพ้องรำ เวทีแสดงศักยภาพของเด็กและเยาวชน การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ฯลฯ ถือว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมสำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของสถาบันรามจิตติ (2549) และ จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ (2550)

3. การที่ชุมชนลุกขึ้นมาใช้ทุนทางสังคมของตนเองในการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนโดยไม่มุ่งตรงไปที่การแก้ปัญหาแต่เลือกใช้นโยบายเชิงบวก

(Positive Approach) มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่แบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท เนื่องจากไม่ทำให้เกิดการต่อต้าน ชัดขึ้นจากผู้เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้นำ ตัวเด็ก และผู้ปกครองเพราะโดยเนื้อแท้แล้วไม่มีเด็กคนใดต้องการถูกตีตราว่าตนเองเป็นเด็กมีปัญหา การทำงานวิจัยในครั้งนี้จึงได้รับความร่วมมือด้วยดีจากทุกฝ่าย เพราะงานวิจัยได้สร้างมิติใหม่ของการร่วมมือร่วมใจในชุมชนที่ปราศจากผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ซึ่งจะเป็กลุ่มคนที่เป็นพลังของชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้านอื่นๆต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

แม้ว่าการวิจัยในครั้งนี้ได้ทำให้เกิดกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านด้ามพริ้วสร้างสรรค์ขึ้นมา แต่การรวมกลุ่มกันของเด็กและเยาวชนนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ในชุมชน ดังนั้น เพื่อให้กลุ่มเด็กและเยาวชนมีความเข้มแข็งขึ้นและสามารถบริหารจัดการกลุ่มด้วยตนเอง ผู้ใหญ่จึงจำเป็นต้องทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชนในพื้นที่ต่อไปแม้งานวิจัยจะเสร็จสิ้น

2. ข้อเสนอแนะต่อระดับนโยบาย

การวิจัยในครั้งนี้มีขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัยเพียงหมู่บ้านเดียวที่ใช้เป็นกรณีศึกษา คือ บ้านด้ามพริ้วเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ แต่ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า เด็กและเยาวชนมีการไปหาสูกันระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง จึงเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมต่างๆระหว่างกันอย่างรวดเร็วประหนึ่งการแพร่ขยายของเชื้อโรค ดังนั้น การแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชน จึงต้องมีการเชื่อมโยง เกาะเกี่ยวและร่วมมือกันในหลายๆหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกันซึ่งสามารถทำในลักษณะกลุ่มหมู่บ้าน (Cluster) แล้วนำมาเชื่อมร้อยกันเป็นภาพใหญ่ในระดับตำบลต่อไป และต้องได้รับการสนับสนุนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงาน

การทำงานเสริมสร้างศักยภาพเด็กและเยาวชนแม้จะมุ่งเป้าไปยังการใช้พลังทางบวกหรือศักยภาพ แต่พบว่าปัจจัยที่ทำให้เด็กและเยาวชนไม่สามารถมีพลังอำนาจในการควบคุมตัวเองมีสาเหตุมาแหล่งอบายมุข แหล่งมั่วสุม สื่อลามก สื่อความรุนแรงต่างๆ ที่มีอยู่อย่างกลาดเกลื่อนและเข้าถึงได้ง่าย ดังนั้นเพื่อปกป้องและคุ้มครองเด็กและเยาวชนซึ่งถือว่าเป็นทำงานเชิงรุก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเข้ามาแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจังและต้องมีการทำงานประสานเชื่อมโยงกัน

4. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการเก็บข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ พบว่าบ้านด้ามพร้ายังมีปัญหาด้านอื่นๆที่กำลังเผชิญหน้าอยู่และต้องการการหาทางออกด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อาทิเช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม มลพิษ ขยะ น้ำเสีย กลุ่มอาชีพและกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ยังต้องการแนวทางในการแก้ไขปัญหา นักวิจัยจึงเห็นว่าหากมีการวิจัยครั้งต่อไปน่าจะมุ่งเน้นประเด็นปัญหาต่างๆดังกล่าวมาด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คกงฤช ฤกษ์แผน. 2548. การเสริมสร้างพลังในการเป็นหมู่บ้านสุขภาพดีของบ้านม่วงสาม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่.
- จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. 2550. เด็กไทยบนทางสามแพร่ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชยันต์ วรรณะภุติ. 2549. “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำ สร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง”. ใน อยู่ชายขอบมองลวดความรู้อันันท์ กาญจนพันธ์ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2544. การก่อเกิด การผลิตซ้ำ การขยายตัว ทูทางสังคมในชนบทอีสาน. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- ปรีชา คุวินทร์พันธ์. 2545. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทูทางสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สถาบันรามจิตติ. 2549. นโยบายและยุทธศาสตร์วัฒนธรรมเพื่อเด็กไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระทรวงวัฒนธรรม.
- อมรวิเศษ นาครทรรพ. 2546. การติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (Child Watch) ระยะนำร่อง 12 จังหวัด. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.